

N. SZABÓ JÓZSEF

Keresztury Dezső, a kultuszminiszter

Történelmünkben először a II. világháborút követő két évben valósult meg a pluralista demokrácia. E rövid időszak kultúrpolitikájának legmeghatározóbb alakja Keresztury Dezső költő, író, irodalomtörténész volt. Keresztury azon művelődéspolitikusok közé tartozik, akiknek kijelentései és intézkedései az értékorientációs problémákkal küszködő mai kor számára is mintaadóak lehetnek. Gondolkodásában nem elkülönülten, egymással szembeállítva, hanem szoros egységben voltak jelen az európaiság és a magyarság értékei, illetve a pozitív tartalmú modern és konzervatív eszmék.

Magyarországon a háború befejezése után a gazdasági, társadalmi és politikai változásokkal együtt szükségessé vált a művelődésügy rendszerének átalakítása is. Az európai színvonalról sok területen elmaradt művelődésügy korszerűsítésének igénye a magyar „progresszió” minden irányzatában megfogalmazódott.

1945 tavaszán a politikailag és világnézeti tagolt politikai csoportok között konszenzus alakult ki az oktatáspolitikai prioritásait illetően. Az oktatásügy demokratikus átalakítása mint sürgős megoldandó politikai kérdés került napirendre, megteremtését valamennyi koalíciós párt támogatta. Felfogásuk szerint az oktatásügy akkor válik korszerűvé, ha a demokrácia alapelvei következetesen és hiánytalanul érvényesülnek, vagyis ha a kiválasztás és az érvényesülés mértéke a hajlam és a képesség lesz ezen a téren.

Keresztury Dezső pártja, a Nemzeti Parasztpárt (NPP) e célkitűzések egyik élharcosa volt. Az NPP oktatáspolitikai terve lényegében az 1937-es Márciusi Front programját követte. A párt 1944-es ideiglenes szervezeti szabályzata egyik fontos célját az elnyomott parasztság kulturális integrációjában látta.

A parasztpárti politikusok az oktatásügy reformját a földosztáshoz hasonló fontosságú, ahhoz szervesen kapcsolódó kérdésként kezelték. Nem véletlen, hogy Keresztury Dezső iskolát sürgetett a föld mellé. A reformot az új hatalmi elit létrehozása szempontjából is nélkülözhetetlennek tartotta. Véleménye szerint az új vezető réteg forrásvidéke a megújult és felemelkedő parasztság, amelynek színvonalas oktatásra van szüksége.

Magyarországon éppen 1945-től és éppen ezeknek a demokratikus eszményeknek megfelelően épült ki a nyolcosztályos általános iskolára alapozott új iskolarendszer. Az általános iskola felállításával olyan iskola megteremtése volt a cél, amely közvetlenül szolgálja a tömegek kulturális felemelkedését, minden gyermek számára egyenlő művelődési jogot és indulási helyzetet garantál. Az általános iskola elsősorban a vidék, a falu felemelkedését segítette. Ez alapján érthető, hogy a Parasztpárt és Keresztury Dezső nemcsak a szavak szintjén küzdött az új intézménytípus létrehozásáért, hanem minden erejével támogatta annak gyakorlati megvalósítását is.

Keresztury oktatáspolitikai törekvéseit széles körű elismerés övezte. Ennek köszönhető, hogy az 1945. őszi választások után ő lett a Tildy Zoltán (1946-tól pedig Nagy Ferenc) által vezetett koalíciós kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere.

Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy Keresztury, bármennyire is elkötelezett volt politikailag világnézeti szempontból, szakminiszterként és nem pártpolitikusként vállalta a tárca vezetését. Noha a Nemzeti Parasztpárt delegálta a kormányba, a miniszter kikötötte, hogy a pártfegyelmet csak addig tartja be, ameddig az szakmai meggyőződésével nem ellenkezik. Véleménye szerint a magyarság jövője érdekében az egész művelődéspolitika reformra szorul, mert a megelőző száz év művelődéspolitikájának tengelyében a középosztály állt, amelynek műveltsége elsősorban hivatalnoki, tehát igen nagy mértékben formális, vagy jobb esetben humanisztikus jellegű volt. Úgy ítélte meg, hogy a reformnak az ország életében meghatározó szerepet játszó parasztság, munkásság és értelmiség érdekeit egyaránt figyelembe kell vennie. A közvetítendő kultúrával kapcsolatban arra az álláspontra helyezkedett, hogy meg kell őrizni a magyar múlt értékeit, ám egyúttal különbséget is kell tenni – e kulturális örökségen belül – a pusztán rekvizitumok, illetve az olyan hagyományelemek között, amelyek valódi építőkövei lehetnek új életünknek.

Keresztury – 1945. november 15-i miniszteri „székfoglalójának” tanúsága szerint – kultúrpolitikusként mindenekelőtt három alapvetőt kívánt érvényesíteni: a műveltség, az igazságosság és az emberség értékeit. Egyaránt szakítani akart a „reakciónak” nevezett műveltségeszménnyel, továbbá az urbánus és sznob „műveltségértékekkel”. Úgy ítélte meg, hogy a tudás önmagában nem elegendő, emberséggel is párosulnia kell. Időtálló emberi eszmények megvalósítására

törekedett, távlatokat kívánt kijelölni, ám humanista eszményeit nem az ideák világában akarta megvalósítani. A konkrét fejlődés követendő modelljét vázolta fel: a tömegek politikai egyenjogúsításával párhuzamosan szeretne volna megteremteni a kulturális egyenjogúsítás feltételeit is. Hirdette, hogy az „úri” kultúrát egy európai értékeket hordozó „népi” kultúrának kell felváltania, ezért (is) kell iskolát adni a népnek.

Keresztury miniszterként hamar szembekerült a koalíció munkájában részt vevő kommunistákkal és baloldali szociáldemokratákkal, akik egy átpolitizált kultúra hívei voltak, és az oktatásügyet egyre inkább a hatalmi harc, a pozíciószerezés eszközének tekintették. A szakmai-pedagógiai szempontokat képviselő minisztériumban az oktatás felett elsősorban az irányítási mechanizmuson keresztül lehetett ellenőrzést gyakorolni, ezért a munkáspártok e mechanizmus megváltoztatását tűzték ki célul, és élesen támadták – személyében is – Keresztury Dezsőt. A Magyar Kommunista Párt (MKP) és a Szociáldemokrata Párt (SZDP) azzal vádolta a minisztert, hogy nem akarja modernizálni az oktatásügyet, ezenkívül nacionalista és antidemokratikus nézeteket vall.

A pluralizmus természetes velejárója a polémia, az eltérő nézetek ütközése, ettől nem lehetett mentes az oktatásügy sem. Az MKP oktatáspolitikai tevékenységében viszont egyre hangsúlyosabb szerepet kapott a – nem igazi versenyhelyezeten alapuló – konkurenciaharc. A párt 1946-ban már intoleráns módon viszonyult a nem baloldali ifjúsági mozgalmakhoz: különösen ellenségesen viselkedett a vallásos szervezetekkel szemben, de nem rokonszenvezett a cserkészmozgalommal sem. 1946-ban már nem érvényesült az oktatáspolitikai területén az a konszenzus, ami még megvolt 1945 nyarán. A változás oka az volt, hogy a kommunisták kezdtek eltávolodni az általuk korábban – taktikai okokból – átmenetileg elfogadott pluralizmustól. A választások utáni hatalmi céljaik eléréséhez – gyenge törvényhozási pozíciójuk miatt – ez az eszme már nem felelt meg. Az MKP politikájában a pluralizmussal való teljes szakításról ugyan ekkor még nem beszélhetünk, de tevékenységükben már érvényesítették az erőszakmonopólium birtoklásából fakadó előnyüket.

A Keresztury Dezső elleni támadás művelődéspolitikai szempontból nézve alaptalan volt, mert a miniszter kultúrpolitikai elképzelései nemcsak szakszerűek, hanem humánusak és demokratikusak is

voltak. Keresztury koncepciójából világosan kitűnik, hogy az általa képviselt értékek az egyetemes humanizmusból és a progresszív nemzeti tradíciókból erednek. Az iskolát, az oktatásügyet a pluralizmusnak megfelelően depolitizálni akarta; küzdött mindennemű pártideológiának az iskolába való beépítése ellen. 1946-ban ezért egyre jobban kiéleződött az ellentét a szakmai szempontokat hangsúlyozó Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, illetve a gyakran szélsőséges ideológiai-politikai célokat megfogalmazó MKP (és SZDP) között.

Ameddig Keresztury a baloldali nyomásnak ellen tudott állni, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium nem vált pártpolitikai célok és küzdelmek színterévé. A miniszter az oktatásügy irányítását még hivatali szakapparátusok feladatkörének tartotta és nem uralmi eszköznek; utódai azonban már nem követték ezt a gyakorlatot.

Minisztersége idején – az oktatási reform elindítása mellett – a világháború utáni új kultúrdiplomáciai orientáció kialakításában is meghatározó szerepet játszott Keresztury Dezső. A kelet-európai tragédiák, a Horthy-korszak kül- és kultúrpolitikai hibái, valamint a háborús vereségek következtében a demokratikus Magyarországnak az addigától eltérő kultúrdiplomáciai irányvonalat kellett képviselnie. Az ország új vezetőinek arra kellett törekedniük, hogy a világban reális kép alakuljon ki a magyarságról. Kedvezőbb feltételeket kellett teremteniük az egyetemes kultúra értékeinek befogadásához, illetve a magyar kultúra nemzetközi megismertetéséhez.

A kultúrdiplomácia irányítói és a politikai élet pártjai meghatározó fontosságot tulajdonítottak a nyugati kapcsolatok újjászervezésének. Az 1945-ös választások után a magyar–nyugati kapcsolatok lehetőségét a nyugati hatalmak is jónak ítélték. A nyugat-európai tájékozódás előterében a francia kultúra állt. A francia szellemi kapcsolat viszonylag széles körűvé vált. Az angolszász kultúrához való kötődésnek, a fokozatosan kiépülő angol–magyar kulturális kapcsolatoknak is megteremtődtek a feltételei, amiért szintén sokat tett Keresztury Dezső. A nemzetközi kapcsolatok kiépülésének 1945 után azért volt jelentősége, mert hozzájárult ahhoz, hogy a világ kulturális értékei eljuthassanak Magyarországra, egyszerűen a magyar kultúra az egyetemes műveltség részévé váljék. Szomszédainkhoz fűződő viszonyunkban pedig a megbékélés, a hídteremtés eszközét jelentette.

Sajnálatos viszont, hogy az egyre erőteljesebb szovjet külpolitikai orientáció 1947-től hosszabb távon ellehetetlenítette Keresztury Dezső Nyugat-barát kultúrdiplomáciai törekvéseit.

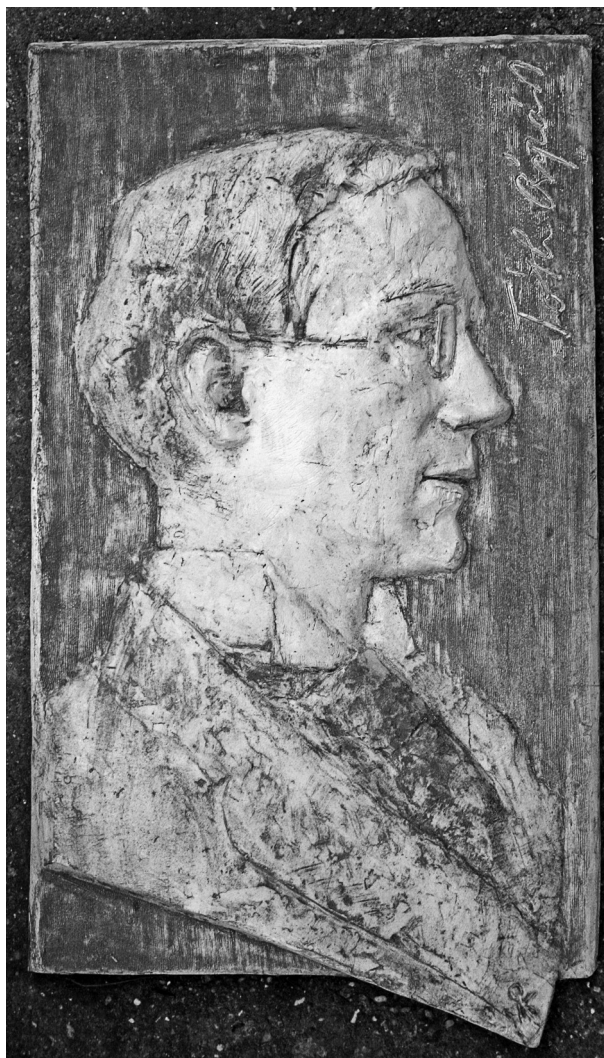
Keresztury miniszteri tevékenysége során – az oktatás és a kultúrdiplomácia mellett – kiemelten foglalkozott a népművelés feladatkörével is.

A háború utáni demokratikus viszonyok lehetővé tették, hogy a legkülönbözőbb, addig ellenzéki pozícióban lévő irányzatok a nyilvánosság elé kerülhettek. Kialakulhatott egy új típusú kulturális nyilvánosság, alulról jövő kezdeményezések kaptak lehetőséget. Új kulturális szervezetek alakultak, a korábban megszűnt vagy betiltott szervezetek ismét működni kezdtek.

A népművelés korszerűsítése a szabad művelődéssel kezdődött. A szabad művelődés a társadalom autonóm kulturális szervezeteit hozta működésbe. Az állam nem avatkozott be a civil társadalom önszerveződésébe, feladata csak annyi volt, hogy a szabad művelődési formáknak jogi, alkotmányos kereteket adjon. A szabad művelődésnek a többpártrendszeren alapuló politikai pluralizmus volt az intézményi garanciája.

Keresztury Dezső miniszteri kinevezése után a falura, a parasztságra orientált népművelés-politikát hirdetett meg, de nem politikai, hanem kulturális szempontból. Ezt szolgálta a Magyar Népi Művelődési Intézet létrehozása. A VKM 3981/1946. számú rendelete alapján 1946. július 16-án létrehozott intézet

elsősorban a tanyak és a községek, illetve a parasztság kulturális integrációját szolgálta. A rendelet az intézet feladatává tette a gyerekek és a felnőttek számára a továbbtanulást előkészítő tanfolyamok szervezését, biztosította a parasztyerekek továbbtanuláshoz való jogát, és népi tanulóotthonok fenntartásáról is gondoskodni kívánt.

Oláh Katalin: Tóth Árpád-dombormű, 2003

A politika szolgálatába állított kommunista népművelés-politikai felfogással szemben Keresztury Dezső azért tartotta nagy jelentőségűnek a szabad művelődés országos megszervezését, mert általa a nép tömegeinek kulturális integrációját nem a magasabb irányítás, hanem a társadalmi kezdeményezés biztosította. (A szabad művelődés ideológusai – Keresztury mellett mindegyik előtt Karácsony Sándor – nem ismerték el az osztályharcot, és ezért a kultúrát is osztályfeletti tekintették. A szabad művelődést a társadalom öntevékenységének tartották, amelyben az egyén teljes szabadságot élvez. Sajnálatosnak mondható, hogy hosszabb távon nem Keresztury és Karácsony elképzelései érvényesültek a hazai művelődéspolitikában.)

Keresztury másfél éves miniszterség után, 1947 márciusában távozott hivatalából (utóda a baloldali kisgazda politikus, Ortutay Gyula lett). Viszonylag rövid kultuszminiszteri működése ellenére mégis modellértékűt alkotott tárcája élén, s így a nemzet legjelentősebb kultúrpolitikusai között tarthatjuk számon.